

ESKİ ÇİN FELSEFESİNİN ESASLARI

Dr. WOLFRAM EBERHARD

Sinoloji Profesörü

M. E. 500 yılları beşer tefekkürü için çok ehemmiyetli olan bir devirdir. Yunanistan'da Sokrat ve Plato, Hindistan'da Buda ve Çin'de Laotse ile Konfüçyüz, gibi, tarihin yetiştirdiği beş büyük adam, hemen hemen aynı zamanda yaşıyordu. Hattâ bundan yüzlerce ve binlerce sene sonra dahi insanlığın nazarında bu şahsiyetler ile akidelerinin aldığı ehemmiyet çok büyüktür. Bunlar bugün daha münakaşa ediliyor; Bu* da'nın akidesi, şimdi bile Asya halkının büyük bir kısmının mensup olduğu bir din olmuştur. Konfüçyüz'ün sistemi ile Laotse'nin fikirleri, Çin halkına ve karakterine bugüne kadar yön vermiştir.

Böyle garip bir tesadüf nasıl izah edilebilir? Bütün insanlığı saran büyük inkılâp devirleri var mıdır? Acaba o zamanlarda Asya'nın ker- van yolları sayesinde bu mütefekkirler yekdiğeri ile doğrudan doğruya "temasa geliyorlar ve biri diğerini teşvik yahut [fikirlerinden istifade ediyormuydu?]» Çinliler böyle bir şeyin .olabileceğini düşünerek Laotse'nin ihtiyarlığında Türkistan'dan garba hicret ettiğini, ve Buda'nın hocası olduğu hikâyesini uydurmuşlardır. Budistler ise Laotse'nin yalnız Buda'nın tenasühü olduğunu iddia ederek onlara cevap vermişlerdir. Tarih bakımından her iki rivayet de yanlıştır. Biz bugün Çin'in, o zamanki Hint veyahut Yunan filozofları ile münasebattar olduğunu tesbit edemiyoruz. Aynı zamanda Spengler ve daha başkalarının tecrübelerine rağmen inkılâp devirlerinin de mevcut olduğunu isbat edemiyoruz. Bizim ödevimiz bu hadiselerin her birini ayrı ayrı tetkik etmek, ve izahlarını da yine kendisinden çıkartmağa çalışmaktır.

Çin felsefesi garp felsefesinden farklıdır.¹ Avrupa ve Hint felsefesinde büyük bir ehemmiyeti haiz olan, meselâ, mantık Çin'de hiç bahis mevzu değildir. Fakat buna rağmen Çinde felsefe vardır, ve hattâ Çin kültüründe çok ehemmiyetli bir rol oynamaktadır.

¹ Eski Çin felsefesinin karakteri hakkında ileri sürülen fikir, eski mütalealardan farklıdır. Eski mütalealar aşağıdaki eserlerde tahlil edilmiştir: Â. Forke: Geschichte der alten Chinesischen Philosophie; H. Hackmann: Chinesische Philosophie; R. Wilhelm: Chinesische Philosophie ; Feng Yu-lah: History of Chinese philosophy. Yeni nazariye için «Neure Forschungen zur Religion Chinas (Archiv f. Relionswiss. Cilt 33, S. 304 - 344) adlı makaleme bakınız, kısa notlar da yeni neşredilen «Das Toba - Reich Nordchinas» adlı kitabımda bulunur. Daha fazla malûmat henüz mevcut değildir.

Garp filozofları ekseriya felsefenin gündelik hayatın üstünde bulunduğunu ve sırf ruhun ilmi olduğu fikrindedirler. Bir Çinli için bu ne eskiden ne de bugün böyle değildir. Çin'de, yalnız felsefesi için yaşayan bir filozof yoktur. Çin filozofları gündelik hayata dalmış, devlet memuru olmak isteyen veya olan adamlardır. Onlar siyaset, hükümet ve idaredeki gündelik vazifelerini görürler. En fazla, gençlere siyasî meslekleri için ders verirler. Yalnız bunlara ilâveten felsefî eserlerini ekseriya kısa ve münferit makaleler halinde neşrederlerdi. Umumiyetle fikirlerini yazmağa lüzum bile görmezler, talebeleri onları kaydederlerdi. Felsefe Çinliler için hiç bir zaman kendi başına bir ilim, objektif bir ilim olmamıştır. Onlar için felsefenin pratik bir ehemmiyeti vardır: o, insanlara beraber yaşama nizamlarını gösterecek, ferdin devlete ve devletin ferde karşı olan haklı ve vazifelerini tesbit edecektir. Bunun için Çin felsefesinde nüve olan *ahlâk* ilmi ve *devlet felsefesi* yer alır; geri kalanların hepsi bunların ikisinin etrafında toplanır ve bunlara göre daha az tekâmül etmiştir. Mantık ve bilgi nazariyesi gibi sırf düşünmeye istinad eden şeyler hemen tamamiyle noksandır. Her ikisini Çinlilere budizm tanıtmıştır, fakat bunlar budist muhitlerde bile tutunamamış yahut tekâmül edememiştir.

O halde Çinlilerin felsefî düşünüş tarzları nazarı değil, *tabikî yolda olduğunu* söyleyebiliriz. Bunun sebebi ruhî kabiliyetlerinden ziyade Çinli mütefekkirlerin pratik hayatta devlet hizmetinde bulunmaları ve bir kenara çekilerek ve hattâ hâkim olan devlet sistemine muhalif olarak ayrılmamalarıdır.

Bunu tesbit etmekle, Yunan ve Hint felsefeleri ile Çin felsefesinin arasında esaslı farklar bulunduğunu gösterdim, benzerlikler varsa bile bunlar zahîrîdir. O halde eski Çin ile Hint ve Yunan filozofları arasında münasebetlerin mevcut olduğu kabul edilemez, İlk yabancı tesirler (Hindistan'dan) M. E. 350 de gelmeğe başlamıştır, fakat bunlar felsefeye tesir etmeyip, o zamanki tabî ilimlere müessir olmuşlardır. Budizm M. S. 2 inci yüz yılda kendi felsefesini de Çin'e getirmiş, Çin düşünme tarzına uyuncaya kadar, hakikî Çin felsefesinin tekâmülünden ayrı yaşamıştır.

Çin felsefesinin iki esas ceryanı Konfüçyüz ve Laotse ile başlar. Konfüçyüz M. E. 479 da ölmüştür. Zamanının asil ailelerine mensuptu, ailesi bundan önceki yani M. E. 1050 de nihayet bulan Shang sülâlesinden geldiğini söyler. Tahsilini bitirdikten sonra genç yaşta, ilk önce asilzadelere sonra küçük devletlerdeki prenlere hususî ders vermiştir. Kendi memleketinde oldukça, bozulan, fakat hükümet merkezinde hala eski tarzda icra edilen teşrifat ve kültü öğrenmek için hükümet merkezine gitti. Sonra müteaddit siyasî memuriyetlere girdi. Fakat çok geçmeden

her birinden çıkarılmıştır, ve kendi memleketinde tekrar tayin edilmediği için, aynı zamanda talebesi olan bir kaç hizmetkârı ile bir çok seneler küçük devletler arasında dolaşmağa başladı. Her yerde siyasetçi ve memur olarak çalışmayı teklif etti, fakat hiç bir yerde kendini kabul ettiremedi. Bütün teşebbüsleri boşa gittiği zaman tekrar memleketine döndü ve kendisini ders vermeğe vakfetti. Bu dersleri kendi evinde hizmetkâr - talebelerine ve münevverlerin oğullarına veriyordu. Ona atfedilen yazılar da bu zamana aittir. Kendisi hiç, eser telif etmemiştir. Fakat, kendi söylediği gibi, yalnız nakletmiştir. Yani eski metinleri kendi derslerinde kullanmak üzere değiştirmiş, bir el kitabı olarak kullanmış ve şifâhî bir şerh ilâve etmiştir. Bundan başka talebelerinin topladıkları fıkralann külliyatı da var

Konfüçyüs felsefesinin karakteristik vasfı nedir? Yukarda söylediğimiz gibi felsefe amelî bir ilim' olduğu ve devletle siyasetin hizmetinde bulunduğundan buna ikinci bir soruda ekliyebiliriz: Konfüçyüs, felsefesi ile ne yapmak istiyordu? Ve felsefesi neye dayanıyordu. Konfüçyüs felsefesinin takip ettiği istikâmet: 1) devlet memuru veya devlet adarı olmak istemesi dolayısıyla içtimâî vaziyetinden, 2) kendisiyle ailesinin sosyal menşeyinden-doğmuştur.

Eskiden "devlet,, ne idi? O zamanki devlet feodal idi, yâni bir hükümdarın idaresi altında, kendi topraklarını müstakil olarak idare eden bir çok derebeyleri bulunuyordu. Devlet patriarkal olarak tanzim edilmiş asil ailelerden, yâni yine patriarkal olan *müstevli derebeyler'*inden müteşekkildi. Bunların idaresi altında halk vardı. Fakat hiç olmazsa Çin'in büyük bir kısmı patriarkal olmayup herhalde matriarkaldi, ve böylece yüksek tabakadan bariz bir şekilde ayrılmış bulunuyordu².

Bu müstevlilerin hususî dinleri vardı ve hattâ eğer böyle vasıflandırmak istenirse, kendilerine mahsus bir nevi felsefe de geliştirmişlerdi. Dinleri tabiat dini, göğe, güneşe ve yıldızlara tapan mabetsiz bir dindi. Buna uygun olarak, tefekkür bilhassa gök yüzündeki hadiselerle, yani astronomi ile meşgul oluyordu. Müstevliler idareyi ellerine aldıkları zaman bunların gök dinleri devlet dini oluyor, felsefenin de bununla muvazi olarak, başlangıcı Konfüçyüs'de açıkça görülen, tabiat felsefesi ile meşgul olduğu görülüyordu. Burada esas mefhum "Tao,, dur. Tao "yol,,yani gök yüzündeki yıldızların yolu, yıldızların ve semavî hadiselerin kanunî seyridir. Bu Tao mefhumu insanlara da tatbik edilmiştir. Gök yüzün-

² Tarih bakımından bu vaziyet şu suretle meydana gelmiştir: bir çok defalar şimalden inen. müstevlilere en son olarak gelen ve iktidar mevkiinde bulunan Chou'ların karışık bir halk kitlesinin üzerine geçmeleri ile olmuştur. Bu halk kitlesi umumiyetle bizim Tai,, Yâo ve Yüeh dediğimiz cenup kabilelerinden ve daha başkalarından müteşekkildir. Muhakkak harp neticesinde müstevli olmaları icap etmeyen bu müstevliler, göçebe hayatı süren ve kültürleri de buna uygun olan kabilelerdi; bu kavimler hemen yalnız Türklerden ve Moğollardan ibaretti. (bk : « Eski Çin kültürü ve Türkler » , T. D. C. Fakültesi Dergisi c. 1. sayı 4, s. 19.);

deki olaylar nasıl kanuna göre cereyan ediyorsa insanın ömrü de gök yüzündeki hadiselerle uygun olarak geçmelidir, yoksa buna muhalif bir şekilde olmamalıdır. Bu mefhumla tekrar temas edeceğiz.

Türlere ve Moğollara mensup müstevlilerin kültürlerinden diğer bir unsur da patriarkal fikirdir. Aile cemiyetin hücreleridir. Onun başında reis olarak ailenin en yaşlı erkek azası bulunur ve bütün diğer azalar onun emri altındadırlar. Devlet ailenin yalnız bir genişlemesidir, ve tanrılar âlemi de yine aile gibi tanzim edilmiştir. Yıldız dini ile patriarkal aile nizamının bağlanması müstevliler için tipiktir, müstevliler şimal Çin'in hükümdarları. oldukları zaman bu bağ muhafaza edilmekte, ve bunların hepsi bir arada Konfüçyüs'ün zamanında Çin devletinin temelini teşkil etmektedirler.

Eski Çin devletini idare eden gurup bir nevi derebeylik asaletine tahavvül eden bir müstevli tabakası ile bunlara bağlı olanlardan ibaretti. Konfüçyüs bu hükümdar tabakasından idi ve bu yüzden felsefesinde demin bahsettiğimiz fikir bilhassa kuvvetlidir. Felsefenin hükümdar tabakasının felsefesi olduğunu, ilerde bahsedeceğimiz "rit"lerin (ibadet ve âyin usulleri) "halk", için olmayup yüksek tabakaya ait olduğunu söylemesinden açıkça anlıyoruz. O halde *felsefenin nüvesini* ferd değil, *aile* teşkil ediyor. O "Hsiao", akidesini hazırlamıştır, yani "Hsiao", aile azalarının yekdiğerine karşı olan vazifeleri demektir. Bu vazifeler aşağı yukarı tek taraflıdır. Çocuklar ana babalarına, küçük kardeşler büyüklerine, karı da kocasına kayıdsız şartsız itaata mecburdurlar. Başka bir bağda iki arkadaş arasında mukabil muamele bağıdır. Buradaki karşılık yaşa göre değişir. Arkadaşların küçüğü büyüğüne karşı, küçük kardeşin büyük kardeşe karşı aldığı vaziyeti alır. Konfüçyüs'ün gösterdiği son bağ hükümdarla tab'ası arasındaki bağıdır. Fakat bu da hükümdarın lehine olmak üzere tıpkı baba ile oğul arasında olduğu gibi tek taraflıdır. Böylece aile ile devlet arasında bir bağ teşkil etmektedir: devlet aileden örnek alınarak kurulmuştur. Bu daha da ileri gidiyor: imparatorun devletin reisi olmakla göğünde oğludur ve her oğlun babasına yaptığı gibi ona kayıdsız şartsız itaat etmek mecburiyetindedir. Bununla patriarkal aile nizamı ile astral - gök dini arasında bir bağ meydana gelmiş oldu; gök ise bizzat mütenasip kanunun, yani Tao'nun, herhangi bir ihtirasla değişmez tecessümüdür. Bu Konfüçyüs felsefesinin *bir* tarafı, aynı zamanda tarihî esasıdır. •

Diğer tarafı işe onun içtimaî menşei ile ilgilidir. Konfüçyüs zamanında kült gök kültü olduğu için aile reisi, ve dolayısıyla en yüksek aile şefi olan imparator tarafından babası olan gök için ibadet. edildiğinden, memlekette bir papas tabakasına lüzum yoktu. Buna mukabil evvelki sülâlede (Shang sülâlesi) mütekâmil bir papas sınıfı vardı³.

³ Konfüçyüs'ün memleketinde hâlâ çok canlı olarak yaşamakta olan evvelki sülâlenin kültüründe Türk kavimlerinin tesiri daha azdı ve böylece bütün din ve kültürde farklı idi.

Din sihirbazlıkla çok karışmıştı, şaman olarak çalışan bir çok papaslar vardı. Bunlar bilgiyi ve bilhassa okumayı ve yazmayı inhisar altına almışlardı. Sülâle nihayet bulunca bunlar mesleklerini değiştirmek zorunda kaldılar. Bir kısmı köylere çekilerek bugün hâlâ görüldükleri gibi köy şamanları oldular. Bir kısmı ise müstevlilerin hizmetlerine girdiler ve onların oturdukları şehirlere gittiler. Burada bilgilerinden dolayı bazıları yazıcı; bazıları yüksek tahsil öğretmenleri oldular. Yalnız *onlar* cenaze merasimlerinde, düğünlerde, ergin çağ merasimleri ve ölüm kurbanları gibi kurbanlarda yapılması icap eden merasimleri *doğru* tanzim etmesini bilirlerdi. Müstevliler, ekseriya bunları, merasimlerini idare etmeleri için çağırırlar ve sonra oğullarına ders verdirirlerdi. Bunlara da ju denirdi⁴.

Bu Ju'larla eski Çin kültürüne daha kuvvetli bir formalistik unsur girmiş oldu: Ju'lar bütün merasimlerde kaidelere doğru riayet edilmesinin yalnız medenî bir insan için lüzumlu olmadığını fakat rit denilen usullerin semavî meşruiyet ve dünya nizamının ifadesi olduğu için, bunları emniyet altına alıyorlardı. Konfüçyüs bu noktaya istinaden felsefesini genişletiyor ve ritleri en mühim unsurlar olarak izah ediyor. Ancak bütün hayât ritlere göre tanzim edildiği zaman insanın ömrü gökyüzündeki Hadiselerin ceryanına tamamen uy durulabilir; ve ancak böyle bir ahenk insanı saadete ulaştırabilir. Çünkü Konfüçyüse göre insanla gök arasında doğrudan doğruya bir bağ vardır: bir insan ritlere muhalif olarak hareket etmekle ahengi bozacak olursa bu tabiatı da ihlâl etmiş olabilir. Bunun aksi-olarak tabii olmayan tabiat hadiselerinden ritlere zarar geldiği de vakidir. Burada yine bahsettiğimiz tabiat felsefesinin filizlerini görüyoruz. Ritler yalnız yüksek tabakaya aittir ve ancak bu yüksek tabaka idareden ve tabiatan mes'uldür; ritlere riayet etmiyen otomatik olarak yüksek tabakadan ayrılmış olur. Onları öğrenmiş olan yüksek tabakaya girer. Bu Konfüçyüz'ün yeni bir fikridir ve bununla akidesinde demokrasiye karşı bir meyil göstermeğe çalışmıştır. Fakat bu demokrasi meyli yalnız nazaridir, filî olarak "halk,, tan hiç kimse bu bilgiye ulaşamazdı⁵. Diğer taraftan yüksek tabaka mevkileri ve hükümdarlık hakları için daima bu ritlerin ehemmiyetini taktir ediyor ve bu yüzden ritlere çok itina ediyordu.

İki nokta müstesna olmak üzere bunlar Konfüçyüz akidesinin esas noktalandır. Biz buna onun çok ehemmiyet verdiği cetlerinin dinini de ilâve etmeliyiz. Bu cetler kültürünün esasları eski ziraat kültüründen gelir. Bu kült yalnız patriarkal teşkilâtın ölümden sonraki zamanlara da teş-

⁴ Konfüçyüs de bunlara dahil olduğundan bundan sonra Konfüçyanistlere Ju denilmiştir.

⁵ Çünkü bu bilgiyi edinmek için muhakkak bir hocadan ders almak lâzımdı. Fakat kendisi diğer talebelerinin menfaati ve kendi kazancı için aşağı tabakadan kimseyi almayordu. (bunun hakkında istatistik bir tetkik benim »Das Toba-Reich« adlı kitabında vardır).

mili demektir. Buna ilâveten bir de mühim bir devlet siyaseti fikrinin de mevcut olduğunu söylemek lâzımdır. Konfüçyüz'ün zamanında iktidar mevkiindeki sülâle hemen bütün iktidarını kaybetmişti. Bütün iktidar derebeylerinin ellerinde idi, imparator ritlere fazla itina etmek zorunda olan, geleneklere göre, mukaddes bir şahsiyetti. Hükümdar tabakası bu vaziyetin böyle devam edemeyeceğini ve yeni bir çarenin aranması icap ettiğini görüyordu. Fakat imparator göğün oğlu olduktan sonra ne yapılabilirdi? O halde böyle bir imparator " kanuna uygun „ olarak nasıl bertaraf edilerek yenisi getirilebilirdi ?

Konfüçyüz öğretmendi ve Ju'lar sınıfına mensuptu. Fakat ritler öğretmeni olmak aynı zamanda siyasetten anlamak demektir, çünkü siyaset te ritlere uygun olarak ceryan etmektedir. Yukarıda söylendiği gibi her tarafı dolaşıyor ve yalnız öğretmenlik değil, aynı zamanda siyaset adamı olarak da bir iş arıyordu. İhtilâl hakkındaki siyasî akidesi kendisinin bu vaziyeti ile de uygun bulunuyordu. İmparatorluk mevkiinin babadan oğula intikaline dair ilâhi bir kanunun mevcut olmadığını söylemiştir. " Göğün oğlu „ kelimesini o kadar zahîrî mânâda almamalıdır. Göğün oğlu, göğün uhdesine vazifeler yüklediği adamdır. Bu vazifenin muhakkak imparatorun oğluna devredilmesi için bir mecburiyet yoktur. Gök bunu ondan alıp her hangi başka bir adama verebilir. Bunun için misâl olarak Konfüçyüz eski esatiri imparatorları almıştır. Bu gün de isbat edebildiğimiz veçhile - tarihî vakaları kasten tahrif etmek suretile idarenin en mukteditlere ve normal olarak nazıra verildiğini ileri sürmüştür. Konfüçyüz her zaman nazırlık vazifesi aramıştır. Ve talebeleri ona daima " taçsız kral „ derlerdi. Fakat Konfüçyüz'ün göğün mandat'ı (göğün imparatora yüklediği vazife) hakkındaki nazariyesi ehemmiyetini muhafaza etmiştir. Muahhar Konfüçyanistlerin en mühimlerinden biri olan *Meng-tse* (327-289) bu nazariyeyi izah yani hükümdarlık mandatının ne zaman imparatorda olduğunu, yahut göğün onu bir başkasına ne zaman verdiğini ve ihtilâle ne zaman hak kazanıldığını tarif etmek suretile genişletmiştir. Ona göre halkın sesi, yani hükümdar tabakası, hükümdarın halâ mandata malik (yani itimada mazhar) olup olmadığını kendiliğinden bildirir.

Laotse Konfüçyüzle hemen hemen aynı zamanda, belki de biraz daha evvel yaşamıştır. Onun hayatı hakkında okadar az şey biliniyor ki, Ona masallarda bir şahsiyet diye bakılıyordu. Kendisine atfedilen kitabın, bu son araştırmalar neticesinde (H. H. Dubs), daha Konfüçyüzden bile çok sonra yazıldığı anlaşılmıştır. *Laotse* de yüksek tabakaya mensuptu: sarayda memurdu ve falcı manasına gelen kütüphane memurluğu da etmiş olması muhtemeldir.

Biz onun akidesine *Taoizm* diyoruz. Çünkü akidesinde Konfüçyüzün de bildiği Tap büyük bir rol oynuyordu.

Laotse uzun zaman sarayda çalıştıktan sonra işinden bıkmış, bir gün vazifesini terk ederek batıya gitmiş, ve bu sıralarda kitabını yazmış olacaktır. Belki bu rapor tarihî değildir. Fakat çok tipiktir. Tâoist olanların hepsi, ya bütün ritleri ve formaliteleri bırakarak malikâne-lerine çekilen yaşlı insanları, yahut da her hangi bir sebepten dolayı resmî hayattan ayrılanlar, veyahut da mesleklerinde muvaffak olmadıktan sonra hayal sükutuna uğrayarak evlerine dönen ve orada yaşayan gençlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki, konfüçyanizm ile taoizm arasında tatbikat bakımından hiç bir tezat yoktur: bir adam bir konfüçyânist olduğu gibi hayatının muhtelif devirlerinde bir tâoist olarak da karşımıza çıkabilir. Bunu gösteren bir çok misaller vardır.

Laotse şu esaslara dayanmaktadır: bütün bu ritlerin hepsi esassız ve lüzumsuz bir yükür. İnsanları bozarlar, devlet de manasızdır, insanları bozar. Bütün düşünce ve bütün akla uygun olanlar yanlıştır. İnsan kendi arzusunu nazarı itibare alamıyarak içinin istediği gibi hareket etmelidir. O zaman Tao arzın harekâtı ile hemahenk olur. O zaman dahilî ahenk hâkim olacak ve insan mesut olacaktır. Böylece Laotse'nin akidesi, daima aileden ve devletten başlayan könfüçyanizmin aksülâmeli olarak bir ferdi. anarşizm olacaktır. Şu halde Laotse, keyfi hareket ederek dünyanın seyrini bozmamak için "hareket etmeme"nin en büyük vazife olduğunu öğretiyor. Dünyanın seyri olan Tao'ya mukabil insanın içinde Tâ denilen kuvyet vardır. Te, Tao'nun tezahürüdür. Herkesin içinde mevcuttur, yalnız doğru tekâmül ve terbiye edilmelidir, içinde Te'nin tekâmül ettiği bir insan (Taoistlerin telâkkilerine göre) kendi mukabil arzusu olmadan dünyâ tesirlerine otomatik olarak uyan küçük bir çocuğa tekabül eder. Böyle bir insanı ateş, su, hayvan ve harp alâkadar etmez, çünkü onun dünya hadiseleri ile çarpışması imkânsızdır. Bazan Tao'ya o kadar bağlanır ki, ideal hallerde Tao'nun kendisi kadar uzun ömürlü, yani lâyemut olur. Başkalarına bu akide hakkında vazılarda bulunmak kabil değildir. Çünkü bu başkalarının ruhî vaziyetini değiştirmek için bir arzu göstermek demektir; İnsan bu bilgiyi kendiliğinden edinmeli, münferit bir insan olarak cemiyetin bütün hayatından uzak yaşamalıdır. Böyle bir dünya görüşünün (Weltanschauung) bir devlet teşkilâtı için temel olamıyacağı aşikârdır. Laotse'nin felsefesi daima hayata küsmüş adamların yahut yaşlı memurların yani konfüçyanistlerin felsefesidir. Bunda Konfüçyüzde tamamıyla noksan olan mistisizm fazla vardı. Konfüçyüz kâmil bir adamdır, tâhuti ve elle tutulamiyan her şeyi rededer.

Laotse bir mektep kurmamıştır: o zamanlarda Çin'in bünyesine göre ferdiyetçi, anarşist bir akide de zaten bir mektep açamazdı. Bu akideye yalnız bir çok asırlar zarfında ancak münferit şahsiyetler intisap etmişlerdir. Halkın "Taoizm,, dediği şey gerçi Laotse'nin isminden gelmiştir, fakat burada müşterek olan yalnız isimdir. Bu ismin tesiri altında kalan şey bilhassa dinî fikirlerin sistemleştirilmesidir.

Laotse hakkında böyle menfi bir hüküm vermemiz, Avrupa'da, ilk umumî harpten sonra onunla meşgul olmanın moda halini almasına mâni olmadı. Onun 70 den fazla tercümesi yapılmıştır, ve yalnız 1942 yılında en az iki tercümesi neşredildi. Laotse'nin modern Avrupa'da takdir edilmesinin sebebi felsefesinin Avrupanın iç durumuna bağlı olmasındadır.

Her ikisi de hükümdar gurubuna mensup olduklarından Konfüçyüs ile Laotse arasında sosyal bakımdan fark yok iken *Mo Ti* bunlardan ayrılır. *Mo Ti* Konfüçyüs'den daha gençtir ve o da, şarkî Çin'de doğmuştur,

Onun adını taşıyan ye talebeleri ile talebelerinin talebeleri tarafından yazılan kitap, Konfüçyüs ile Laotse hakkında yazılanlardan daha sistemattiktir. Bu kitap tercüme edilmiştir, ve ona "ilk sosyalist,, adını kazandırmıştır. Yine başkaları onun akidesini hıristiyanlık ile mukayese etmişlerdin Bence bunların hiç birisi doğru değildir.

Zaman, Konfüçyüs ve Laotse'den beri değişiyordu. Derebeylik sistemi daha fazla yıkılıyor, hükümdar gurubu kendi kendine yeni bir şekil almağa başlıyor, ve yeni bir gurup ehemmiyet kesbetmeğe başlıyordu. Bunlar tüccarlarla zanaatçılardı. *Mo Ti* de Konfüçyüs gibi seyyar bir âlimdi. Fakat yalnız veya bir kaç hizmetkâr-ialebe ile dolaşmazdı. *Mo Ti* bir teşkilât kurmuş ve onun şefi olmuştu. Hizmetini ayrı ayrı derebeylerine teklif ettiği bu teşkilât, o zamanki devamlı harplerden dolayı kendilerini korumak için yan askerî teşekküllere tahavvül etmiş tüccar ve zanaatçı cemiyetlerinin büyümesinden vücuda gelmişti. *Mo Ti*'nin felsefesi, aynı zamanda bütün devlete tatbik etmek istediği bu cemaatin de felsefesi idi. O "umumî insan sevgisi,, düsturunu kuruyor: herkes en yakınlarını sevmeli ve yardım etmelidir ki, onlar da ona yardım etsinler. Seyyar tüccar için en iyi ahlâk bu idi. Böylece yabancı bir şehre geldiği zaman onun cemiyette iyi kabul edilmesi, yatacak yer ve hattâ iş bulması temin ediliyordu, İdare eden zümre ve onların üsleri olarak Konfüçyanistler bu ahlâk hükümleri aleyhinde şiddetle mücadele ediyorlardı. Onların başlıca delilleri şunlar idi: umumî insan sevgisinden daha ahlâka mugayir bir şey olamaz, çünkü çocukları yetiştirmek için bir çok seneler zahmet çekmiş ve para harcamış olan ana baba, hususî bir muhabbete hak kazanmışlardır. Halbuki lâalettayin bir yabancının aynı sevgiyi görmeğe hakkı yoktur. Bir yabancıya kendi babasına gösterilen sevgiyi göstermek gayrı ahlâkîdir. *Mo Ti*'nin akidesinde, itiraz ettiği noktalardan biride yüksek tabakanın pek fâzla masraflı olan ritleridir. Kendisi tasarruf taraftandır ve bütün öğretim sisteminde tüccarlara mahsus bir hesap göze çarpmaktadır. Konfüçyüs mutedildi, *Mo Ti* ise pratik ekonomiye müte-

mayildir. Akidesinin muayyen muhitlerde mühim bir tesiri vardı. Fakat Konfüçyanistler bununla şiddetle mücadele ediyorlardı. M. E. 3 üncü yüz yılda yeni teşekkül eden yüksek tabaka ile tüccarlar arasında başlayan mücadele, yüksek tabakanın zaferi ile nihayettendi. Böylece Mo Ti'nin akidesinin mukadderatı da tayin edilmiş oldu. Bundan sonra ona yalnız bir kitap âkidesi olarak tesadüf ediyoruz. Canlı misallerine artık rastlanılmıyor.

* *

M. E. 4 üncü yüzyılın başlangıcında Çin'de derebeylik sistemi haricen değılseyde dahilen parçalanmıştı. Aynı ayrı derebeyliklerin birbirleriyle yaptıkları mücadelelerin neticesinde azalmışlar ve nihayet 1000 derebeylikten geriye yalnız 7 danesi kalmıştı. Fakat bunlar da aralarında' mücadeleye devam etmişlerdir. Bu, eski derebeylerin ve prenslerin çoğunun topraklarını elden bırakmalarını ve daha bir çok büyüklerin mal ve mülklerini kaybetmeleri ile neticelenmiştir. Bu adamlar bilgili idiler ve seyyar âlimlerin sayısını çoğaltıyorlardı. Onlar da tıpkı Konfüçyanistler gibi saraydan saraya gidiyor ve hizmette bulunmayı teklif ediyorlardı. Bunlar da nazırlık vazifesi istiyorlardı. Fakat ahlâk ve ritlerden değil pratik şeylerden bahsediyorlardı. İktidar politikasını ileri sürüyor ve prenslere kendilerini nazır tayin ettikleri takdirde, âkilâne iktidar politikaları ile onları bütün memleketin hükümdarı yapacaklarını vad ediyorlardı. Bu adamlar bir felsefi sistem tekâmül ettirdiler. Onlara "hukuk filozofları,, denir. Bunların en meşhurları takriben M. E. 300 de yaşamış olan *Shang-tse'dir,*

Bunlar nazariyelerinde Konfüçyüz yahut Laotseya bağlanırlar ve oradan " Tao ,, mefhumunu alırlar. Gökyüzü Tao'ya göre. kanun dairesinde hareket eder. Gök bizzat hiç bir şey yapmaz. İşte bunun içindir ki hükümdarın kendisi de bir iş yapmamalı, sadece bir sembol olmalıdır. Hükümet nazırlar tarafından idare edilmelidir. Gök yüzünde herşey semavî kanunlara göre hareket ettiği gibi dünya yüzünde her şey kanunlara, " hukuka ,, uygun bir şekilde ceryan etmelidir. Nazır da bütün halka. (ve yüksek tabakaya) şamil olan kanunlar hazırlamalı ve otomatik olarak tesir etmelidir. O zaman imparatorun hiç bir işi olmaz, nazırın da kudreti azalır. İmparator bir sembol olarak bütün devletin başında hareketsiz bulunur. Devlet meseleleri otomatik olarak, nazırların yaptıkları ve tatbiklerine nezaret ettikleri kanunlara göre kendi kendilerine cereyan ederler. Nazırların ahlâk bakımından iyi olmaları icap etmez. Bilâkis ahlâken fena olmaları daha iyidir; o zaman diğer fena ihsanların kurnazlıklarını daha kolay anlarlar. Bu iki fikre göre hukuk mekteplerinin filozofları Konfüçyanist mektebine mutlak bir tezat teşkil ediyorlardı. Konfüçyanistlere göre hükümet yüksek tabakanın ahlâkı ile idame ettirildiği için bunlara göre kanunlara ihtiyaç

yoktur. Kanunların mevcudiyeti ahlâkın artık güvenilmiyecek kadar fena olduğuna bir alâmettir. Hükümdarla bütün yüksek tabakanın ahlâksız değil, ahlâklı olması lâzımdır. Hukuk mektebinin filozofları, o sıralarda yüksek tabakanın esaslı bir tahavvül geçirdiğini ve ahlâkın tamamıyla inhilâl ettiğini, bu hükümdar sınıfının ahlâkına güvenilemeyip buna karşı yeni bir şeyin getirilmesi lâzım geldiğini görüyorlardı.

Bu hukuk mektebinde Çin mantığının yegâne filizlerini görüyoruz. Bu felsefenin hususî bir sahası değildir. Fakat mantık bir nevi diyalektik, yani insana haklı veya haksız olsun hasmını yenebilmek için daha iyi münakaşa edebilmeyi öğreten bir tekniktir. Metodlarının en mükemmel olduğunu iddia eden her mektebe mensup seyyar âlimlerin dolaştıkları, o zamanlar mevcut olan bütün saraylarda, buna dair münakaşalar yapıldı. Münakaşada en iyi muvaffak olan tercih edilirdi. Bir müddet sonra hukuk mektebine mensup olan filozoflar eh kuvvetli derebeyliklerinde iktidarı ele alıp devlet filozofları olmağa başlayınca münakaşalar derhal sona ermiştir. Akidelerine uygun olarak diktatörce idareye başladılar ve bütün münakaşaları menettiler. Bilgi ile mücadele ediyorlardı, çünkü bilgi insanları düşünmeye sevk edebilir ve düşünen insanlar kendilerini itiraz etmeksizin basma kalıp ve manasız kanunlara göre sevk ve idare ettirmezlerdi.

Konfüçyanistler hukuk mektebile şiddetle mücadele etmişlerdir; ve ilk önce yenilmişlerdi fakat nihayet M. E. 2 inci yüz yılda, Konfüçyanizmi zafere ulaştıran bir siyasî - sosyal değişiklik olmuştur.

Şimdi Çin'de, M. E. 4 üncü yüz yılda başlayup M. E. 2 inci yüz yılda tamamlanan bir yeni sosyal nizam vücade gelmişti Sosyal nizam, esas hatları ile 1912 ye kadar el sürülmemiş olarak kalıyor. Bu sahada bir çok tebeddüller vuku bulmuştur, fakat bunlar prensiplerin değil teferruatın değişiklikleridir. Bunun için Çin felsefesinde bu devirden itibaren yeni ibdalara tesadüf edilmiyor, fakat Konfüçyanizmle Tâoizmin eski başlıca istikametleri yaşamağa devam ediyorlar. Diğerleri, yani hukuk mektebi ile Mo Ti mektebi, hiç bir iz bırakmadan kayıp olmuşlardır. Budizm bazı devirlerde daha fazla ehemmiyet kesbeden fakat hiç bir zaman hâkim olmayan muharriki kuvvetler getirmiştir.

O halde Çin felsefesinin yaratıcı devri M. E. 2 inci yüz yılda tamamlanmıştır. Bunun sebebi Çin'in yaratıcı ruhunun tükenmesinde değil, hükümdar tabakasının değişmemiş olması ve bünyesi dolayısıyla bu tabakanın dışında hiç kimsenin bunun hakkında bir şey söylemek fırsatını bulamamasındadır. Bunun için sosyal, nizamın esaslı prensipleri haledilmiş telâkkî ediliyordu.

Çeviren:

İkbal BERK

Sinoloji Enstitüsünde Mütercim

DIE HAUPTLINIEN DER ALTCHINESISCHEN PHILOSOPHIE

(Zusammenfassung)

Dr. WOLFRAM EBERHARD

Profesor für Sinoloji

Dieser Aufsatz stellt den Entwurf einer neuen Auffassung der altchinesischen Philosophie dar. Es wird der Versuch gemacht, die wichtigsten philosophischen Richtungen aus der soziologischen Struktur der damaligen Zeit zu erklären. Methodisch liegt dieser Arbeit eine Weiterentwicklung des R. Thurnwald'schen ethnologischen Schemas zugrunde. .

Die Ergebnisse sind kurz: In Konfuzius' Philosophie ist zu scheiden zwischen den Elementen, die sich aus der Weltanschauung der feudalen Oberschicht herleiten, und denen, die aus seiner persönlichen sozialen Stellung stammen. Sein System ist die Ethik der Feudalschicht, zu der er als Anhängsel mitzählte. Er wendet sich nie an das Volk. Die "Li", gelten nur für die Feudalschicht, die allein für die inoralische Weltordnung verantwortlich ist. Die Lehre baut sich aus Elementen der nomadisch-orientierten Nordkultur auf: astraler Charakter, dazu Patriarchatgedanke; beides verbunden ergibt K's Staatstheorie. Die zweite Linie kommt aus K's Stellung als 'Ju', d. h. als Mitglied jener zu Festleitern und Lehrern der "Sitte", gewordenen alten Priesterkaste der Shang. Sie bringt . das stark formalistische Element in die Lehre hinein. Direkt aus der Tagespolitik entspringt nur seine Theorie von den Urherrschern, die nicht erblich waren, sondern gewählt. Man wählte den würdigsten, d. h. den Minister zum Nachfolger. K wollte Minister werden, und wollte so die verrottete Dynastie beseitigen, ohne natürlich gegen das Feudalsystem in Prinzip vorzugehen» da dies ja die Basis der Gesellschaft war, zu der er selbst gehörte.

Laotse's Lehre vertritt keine andere soziale Schicht, sondern wird von eben diesen selben Leuten der feudalen Oberschicht vertreten. Man wird "Taoist» wenn man im Leben veraergert ist, die dauernden ermüdenden "Riten» satt ist, Misserfolg gehabt hat. Dann zieht man sich auf sem Landgut zurück und lebt, wie die Lehre Laotse es fordert, bis man wieder Chancen hat. Dies lässt sich an dem Beispiel zahlreicher Taoisten enweisen.

Mo Ti's Lehre ist der Versuch eines Teils der bereits im 4. Jahrhr. v. Chr. weitgehend depossidierten Feudalen, durch Schaffung einer Organisation, die strukturmäßig an die Güten der Hand*

werker und Kaufleute anschloss, einzelnen Gruppen der Feudalen zur vollen Macht üben das ganze Reich zu verhelf en. Das Problem, ob und unter welchen Bedingungen eine-solche Revolution gesetzlich sei, das Konfuzius und nach ihm noch Merigtse beschaefigte, ist schon nicht mehr wichtig.

Als eine weitere Entwurzelung der Feudalschicht es unmöglich machte, dass diese Schicht weiterhin Traeger der Macht sein könnte und eine neue Form gefünden werden musste, traten die " Rechtsphilosophen „ auf, die, ebenfalls in starker Liierung mit Kaufleuten, das Vorrecht der Feudalschicht überhaupt, und damit auch die Ethik dieser Schicht leugneten, und in ihre Stelle die Gesetze stellten. die bisher ausschliesslich auf die unter der Feudalschicht stehenden Gemeinen angewandt worden waren. Traeger dieser Rechtsphilosophie sind landlos gewordene Feudalherren, die unter ailen Umstaenden selbst an die Macht kommeri wollten und eine autoritaer - diktatorische Regierung vorschlugen. Die Dialektik, die eine kurze Blüte erlângte, war ihnen ein Mittel, um zur Macht zu Kommen, bis die Rechtsschule an der Macht war und nun aile Diskussionen verbot.

Der Volkstaoismus ist eine Entwicklung in Shantung und Sihch'-uan aus der indisch beeinflussten Lehre des Tsou Yen. Weitere Stufen der Entwicklung sind : die Shantung - Magier, die dem Shih - huang-ti von der Insel P'eng-lai = (Yu-chou) erzaehlen; Huai-nan-tse in Nord-Kiangsu; Kan Chung-k'o und Hsia Ho-liang; Yü. Chi und Kung Ch'ung; Chang Ling und Ghang Chüeh. Mit diesen beiden tritt die bisher geheime Gesellschaft an die Öffentlichkeit und organisiert sich nach buddhistischem Muster. Die weitere Ideen entspringen Initiationszeremonien der Yao-und Yüeh - Kultur, sowie Zauberpraktiken der Yao-und Tai-Kultur. Damit vermischt sich eine gewisse, eben aus Indien stammende Astralmystik. Dieser Volkstaoismus hat innerlich mit Laotse nichts zu tun.